

UČNA GRADIVA V SLOVENSКИH ŠOLAH: POGLED STARŠEV

Uvod

Problematika učnih gradiv v Sloveniji je stara toliko kot devetletka. V začetku se je kazala predvsem v tem, da je bilo potrebno za prenovljene učne programe v kratkem času zagotoviti ustrezna učna gradiva. Zato je bil mehanizem oskrbe z učnimi gradivi naravnano tako, da spodbuja nastajanje novih gradiv (od spodbud avtorjem učbenikov pri napredovanjih do liberalizacije trga učnih gradiv).

Že kmalu po uvedbi devetletke pa je tak sistem začel kazati slabosti in potrebo po spremembi. Zaradi nesprejemljivo visoke cene učbeniških kompletov za posamezen razred so bili kot delna rešitev uvedeni učbeniški skladi. Ti naj bi zmanjšali finančno obremenitev staršev in hkrati racionalizirali uporabo učbenikov, ki so tako uporabni več generacij. Rešitev z učbeniški skladi je v osnovi dobra, ima pa tudi nekaj slabosti, ki izvirajo iz dejstva, da ob uvedbi ni bila celovita - ni pomenila korenite spremembe sistema, ki bi moral biti naravnano na dolgoročno vzdržno delovanje namesto na hitro produkcijo velikega števila učbenikov.

Z vprašanjem učbenikov se je intenzivno ukvarjal že Svet praktikov v letih 2005 in 2006, ki je deloval v okviru tedanjega ministrstva, pristojnega za šolstvo. V njej so sodelovali predstavniki ravnateljev, učiteljev in staršev. Rezultat analize stanja so bili 4P: preštevilno, preobsežno, pretežno, predrago. Skupina je opozorila na prehitro prenavljanje in velikokrat premajhno kakovost in izkoriščenost učnih gradiv ter oblikovala nekaj alternativnih modelov oskrbe z učnimi gradivi, ki pa kasneje niso prišli niti do stopnje resne evalvacije, kaj šele do implementacije.

Ponovno analizo stanja je opravilo ministrstvo, pristojno za šolstvo v letu 2010 in prišlo do ugotovitve 5P: preobsežno, prezahtevno, predrago, preštevilno, pretežno. Očitno je, da se problem v petih letih ni rešil, temveč se je povečal še za dodaten P - prezahtevno. Problema se je lotila delovna skupina, ki jo je imenoval tedanji minister in so jo sestavljali predstavniki založnikov, ministrstva in Zavoda za šolstvo. Skupina je prišla do dveh predlogov, ki sicer ne rešujeta problema v celoti (»preobsežno« in »prezahtevno« je na primer stvar učnih načrtov, ne pa sistema oskrbe z učnimi gradivi), iz predstavljenih simulacij pa je razvidno predvsem pričakovano znižanje cene, kar bi dosegli s tem, da bi bil sistem stabilnejši (za založnike bolj predvidljiv). Tudi ta dva modela potem nista bila uporabljena, niti nadomeščena s kakim alternativnim.

Zato se problem vleče naprej. Pojavili so se številni in dragi delovni zvezki, katerih vpliv na pridobivanje znanja ni bil ocenjen. Sledil je sicer potreben in koristen ukrep zahteve soglasja sveta staršev k skupni nabavni ceni delovnih zvezkov, ki omogoča dialog med učitelji, ki delovne zvezke za pomoč pri pouku izberejo in starši, ki jih morajo financirati. To vodi do bolj racionalne izbire delovnih zvezkov, a le delno reši finančni vidik problema, nikakor pa ne pedagoškega.

Ministri, pristojni za šolstvo, so potem imenovali delovne skupine za učbenike v razširjenih sestavah, kar je vsekakor dobro; problem pa je, da se izgublja kontinuiteta, kar je omenila dr. Barle Lakota na uvodni seji in predlagala, da na ministrstvu poiščejo dokumente in študije, ki

na to temo že obstajajo. Predlog je nadvse smotrni in prav bi bilo, da vsi člani trenutne delovne skupine dokumente natančno preučijo in na tej osnovi učinkoviteje nadaljujejo delo.

Omeniti je treba tudi Revizijsko poročilo Računskega sodišča z naslovom *Učna gradiva za osnovno in srednjo šolo* z dne 29. 8. 2013 (v nadaljevanju Revizijsko poročilo), v katerem je zapisano: »Računsko sodišče meni, da področje učnih gradiv za osnovno in srednjo šolo v obdobju, na katero se nanaša revizija, ni bilo urejeno dovolj učinkovito.« Revizija se je nanašala na obdobje od 1. 1. 2007 do 21. 5. 2013, kar potrjuje, da se tudi zadnjem času na tem področju stanje ni obrnilo na bolje in je ukrepanje nujno.

Predvsem z vprašanjem kakovosti učnih gradiv se je ukvarjala tudi Slovenska akademija znanosti in umetnosti (kar dodatno dokazuje, da je problem pereč). Da pri vprašanju učnih gradiv ne gre le za težave pri oskrbi, ampak močno šepa tudi kakovost, zelo dobro ilustrira prispevek dr. Marije Bešter Rogač, ki ga je pripravila za eno od posvetovanj na to temo na SAZU (primerjala je štiri učbenike z naravoslovno vsebino in pri vseh ugotovila precejšnje pomanjkljivosti). Prispevek zajema majhen vzorec in na njegovi podlagi seveda ni mogoče trditi, da so vsa učna gradiva slaba, gotovo pa je, da imajo pri sedanjem sistemu tudi slaba učna gradiva prosto pot na trg, kar gotovo ni dobro. Na trg bi smeli priti le dovolj kakovostni učbeniki.

Starši sedanjo fazo delovanja Delovne skupine za učbenike in učna gradiva pri MIZŠ, ko člani pisno oblikujejo poglede na problematiko učbenikov v štirih vidikih, vidimo kot zelo dober premik naprej, nikakor pa ne kot zaključek dela te delovne skupine. Prepričani smo, da se je treba problema »5P« lotiti celovito in z vizijo kakovostne in trajne rešitve. Vsaj dva od teh P-jev (prezahtevno, preobsežno) namreč zahtevata širši kontekst reševanja, kot ga lahko zagotovi delovna skupina v trenutni sestavi – priključiti bi se moral vsaj še Strokovni svet za splošno izobraževanje. Predvsem pa se je nujno treba izogniti želji po naslednji hitri in parcialni rešitvi. Bojimo se, da bi to v naslednjih petih letih pripeljalo samo do šestega »P«, že obstoječih problemov pa nobena hitra in parcialna »rešitev« ne bo rešila. Za kakovostno rešitev si je treba vzeti dovolj časa in jo temeljito premisliti v najširšem krogu deležnikov.

Za sklep uvodnega dela navajamo bistveno izhodišče, ki ga starši zagovarjamo ves čas: zagotoviti je treba kakovostna učna gradiva za razumno ceno. V luči tega izhodišča in dejstva, da je sedanji sistem oskrbe z učbeniki in ostalim učnim gradivom, ki ga bremeni pet »P«-jev, od tega zelo daleč, je v nadaljevanju zapisan pogled staršev na vprašanja, ki si jih je zastavila DS pri MIZŠ.

1. Predlogi za ustrežnejšo opredelitev posameznih učnih gradiv

Osnovno stališče staršev:

1. **Vsa učna gradiva je treba jasno opredeliti. Ohraniti je treba ločnico med učbenikom in drugimi oblikami učnih gradiv.**
2. **Osnovno učno gradivo je učbenik.**

Obrazložitev:

Učno gradivo je opredeljeno kot vsako gradivo, ki je namenjeno doseganju vzgojno-izobraževalnih ciljev in standardov znanja, opredeljenih v učnem načrtu oziroma katalogu znanja, in ki z didaktično-metodično organizacijo vsebin in prirejeno likovno ter grafično opremo podpira poučevanje in učenje.

Učbenik je opredeljen z veljavnim Pravilnikom o potrjevanju učbenikov (Uradni list RS, št. 57/06, 45/10, 52/11 in 41/13 – v nadaljevanju pravilnik).

Starši predlagamo, da se jasno opredeli vsa učna gradiva in da se ohrani jasna ločnica med učbenikom in drugimi učnimi gradivi. Osnovno učno gradivo je po mnenju staršev učbenik (dodatno lahko tudi kot e-učbenik), med druga učna gradiva pa sodijo: delovni zvezek, atlas, zbirke nalog oziroma zbirke vaj, učna sredstva in e-oblike naštetih učnih gradiv.

Opredelitev pojma **učbenik** naj temelji na tem, da je učbenik osnovno učno gradivo in celovit ter samostojen pripomoček za doseganje vzgojno-izobraževalnih ciljev in standardov znanja, opredeljenih v učnem načrtu oziroma katalogu znanja in je vezan na šolski predmet oziroma vsebinsko-didaktični sklop, lahko tudi za medpredmetno povezovanje. Obsežni učbeniki naj bodo zaradi teže razdeljeni v več delov. Učbenik mora imeti trajnejšo uporabno vrednost – biti mora učni pripomoček, ki ga je mogoče uporabljati več let. S tem zadostimo ekonomičnosti, ekologiji, po našem mnenju pa tudi kakovosti učbenika, saj se temeljna znanja kratkoročno ne spreminjajo.

Ob klasičnem učbeniku je lahko na voljo tudi elektronska oblika istega učbenika – **e-učbenik**. Sedanji pravilnik opredeljuje e-učbenik kot učbenik v elektronski obliki, ki za doseganje vzgojno-izobraževalnih ciljev lahko dopušča tudi neposredno vpisovanje in vrisovanje rešitev ter odgovorov na vprašanja.

Predlagamo, da se v širšem krogu opravi razprava o tem, ali ne bi bila za elektronsko učno gradivo, ki za doseganje vzgojno-izobraževalnih ciljev omogoča ali zahteva neposredno vpisovanje oziroma omogoča interaktivnost, ustrežnejša opredelitev v smislu dodatnih e-učnih gradiv. Za uporabo tovrstnih učnih gradiv je namreč potrebno zagotoviti določeno elektronsko tehnologijo/podporo, kar pomeni, da v tem primeru ne gre za samostojen pripomoček za doseganje vzgojno-izobraževalnih ciljev in standardov znanj, opredeljenih v učnem načrtu. Lahko pa je odlično učno gradivo, ki dopolnjuje učbenik.

Delovni zvezek je dodatno učno gradivo, ki dopolnjuje učbenik oziroma je namenjeno enkratni uporabi. Namenjen je individualni uporabi učenca, ki vanj vpisuje postopke in rešitve nalog. Delovni zvezek naj ostane dodatno učno gradivo, ki ga avtonomno in odgovorno izbere učitelj, starši kot plačniki pa izrazijo strinjanje.

2. Predlogi za morebitne spremembe sistema potrjevanja učbenikov in učnih gradiv

Osnovno stališče staršev:

- 1. Potrjevanje učbenikov je nujno in mora zagotavljati skladnost učbenika z učnim načrtom, strokovno in pedagoško kakovost učbenika ter njegovo ekonomičnost.**
- 2. Poleg učbenikov morajo skozi proces potrjevanja tudi vsa ostala učna gradiva, vključno z delovnimi zvezki.**
- 3. Recenzenti in člani komisije za potrjevanje morajo biti neodvisni, določeni s strani organa ministrstva in ne založnika ter morajo za svoje delo odgovarjati.**

Obrazložitev:

Potrjevanje učbenikov in tudi ostalih učnih gradiv je nujno, saj je v tem trenutku še edini nadzor nad vsebino. Vendar pa bi potrjevanje učbenikov moralo imeti tudi nalogo preverjanja kakovosti in ekonomičnosti, ne le formalističnega pregleda skladnosti z učnim načrtom, kot je to sedanja praksa.

Posebej poudarjamo, da je potrebno vsak učbenik oz. učno gradivo ovrednotiti z vidika kakovosti, uporabnosti in ekonomičnosti, še posebej pomembno pa je zagotoviti strokovnost, neodvisnost in odgovornost sodelujočih strokovnjakov.

- Recenzija
  - Strokovno recenzijo bi moral opraviti ustrezen diplomirani strokovnjak s področja (npr. kemik za kemijo, geograf za geografijo), ki bi moral prihajati bodisi iz višje stopnje šolskega sistema (s srednje ali visoke šole za osnovnošolska gradiva) ali iz gospodarstva.
  - Pedagoško recenzijo bi moral opraviti pedagog; njegova naloga bi bila preveriti starosti ustrezno razumljivost zapisa.
  - Recenzente bi moral izbirati od ministrstva pooblaščen organ. Zagotoviti bi bilo potrebno neodvisnost recenzenta, ki ne bi smel biti povezan z avtorjem ali z založnikom.
- Potrjevanje gradiv
  - Skozi to sito ne bi smel iti noben učni pripomoček, ki vsebuje strokovne napake, nejasnosti, ne ustreza kriterijem kakovosti in ekonomičnosti.
  - Komisija za potrjevanje bi morala biti sestavljena iz strokovnjakov z različnih področij, tako iz šolstva kot iz gospodarstva.
- Usposobljenost in odgovornost recenzentov in potrjevalcev
  - Uvesti bi bilo potrebno odgovornost recenzentov in potrjevalcev, ki bi morali odgovarjati za nevestno opravljeno delo.
  - Uvesti bi bilo potrebno sistem ocenjevanja uporabnosti učbenikov in ostalih učnih gradiv na trgu, ki bi založnike spodbudil k izdelavi kakovostnih in trajnostnih gradiv. Negativne točke bi morali dodeljevati tistim učbenikom in gradivom, ki jih je potrebno prej zamenjati zaradi vsebinske, materialne ali sanitarne neustreznosti.

3. Predlogi za oblikovanje učbeniške politike v prihodnje

(Neoziraje se na sedanje mehanizme urejanja učbeniške politike (v predlogu so lahko oblikovani čisto novi mehanizmi), vendar je ob oblikovanju predlogov nujno upoštevati, da sedanjih finančnih okvirov, ki so na razpolago za učbeniško politiko – šolski skladi...) ni mogoče širiti. Pri oblikovanju predlogov je nujno upoštevati tudi načelo enakih možnosti)

Osnovno stališče staršev:

- 1. Učbeniška politika mora biti dolgoročno stabilna in celovita (zajeti mora tako tehnično vprašanje oskrbe z učbeniki kot strokovno vprašanje vsebine in kakovosti učbenikov).**
- 2. Novo učbeniško politiko je treba oblikovati vzporedno z oblikovanjem ustrežnejših, učnih načrtov.**
- 3. Pri oblikovanju in vzdrževanju učbeniške politike mora imeti aktivnejšo vlogo ministrstvo za šolstvo.**
- 4. Nujno je treba definirati kazalnike kakovosti učnih gradiv in vzpostaviti pravila odgovornega in od založnikov neodvisnega sistema recenzije učnih gradiv.**

Obrazložitev:

Učbeniška politika mora biti premišljena in dolgoročno vzdržna (trajna in trajnostna). Okvir učbeniške politike mora biti tak, da bo zdržal desetletja, saj je le v takem okviru možno razviti dolgoročno kakovost in hkrati razumno ceno učnih gradiv.

Pred začetkom oblikovanja ustrežnejše učbeniške politike je treba temeljito ovrednotiti sedanje stanje (k temu navaja tudi eno od priporočil v Revizijskem poročilu) in vse predloge, ki so že oziroma še bodo podani. Na osnovi te analize je treba načrtovati dobro premišljene in utemeljene ukrepe. V nadaljevanju navajamo nekaj argumentov, ki jih je treba po našem mnenju pri vrednotenju sedanje in možnih alternativnih učbeniških politik upoštevati.

Učbeniška politika mora biti celovita. Rešiti mora tehnično vprašanje oskrbe z učnimi gradivi, hkrati pa tudi njihovo kakovost in vsebino. Ker vsebino določajo učni načrti, je treba vzporedno z urejanjem učbeniške politike rešiti problem preobsežnih učnih načrtov. Učne načrte je potrebno prečistiti, iz njih izločiti vso prezahtevno snov, ki sodi v srednje šole ali celo na fakultete. Iz učnih načrtov in posledično iz učbenikov je treba izločiti vse nepojasnjene pojme; če je pojem za osnovnošolce pomemben, potem ga je treba razložiti; če ni pomemben, ga je treba izbrisati. Učno snov je treba zapisati logično in ne faktografsko.

Del celovitega pristopa je tudi odločitev o količini in vrsti uporabljenih gradiv. Kot primer navajamo uporabo delovnih zvezkov. Njihova uporaba je na različnih šolah zelo različna, pri čemer pa njihov vpliv na znanje učencev ni bil nikdar ocenjen. Zato je treba poiskati kazalnike vpliva delovnih zvezkov na znanje učencev in narediti raziskavo. V primeru, da raziskava potrdi mnenja, da uporaba delovnih zvezkov kritično oslabi bralno pismenost in krni sposobnost izražanja, je treba uporabo delovnih zvezkov omejiti. Če pa se izkaže, da so

delovni zvezki učinkovit pripomoček, je treba njihovo uporabo po načelu enakih možnosti omogočiti vsem učencem.

Zagovarjamo večkratno uporabnost učnih gradiv (sedanji učbeniški skladi), ki je gotovo racionalna s stališča cene in okoljske politike. Naloga osnovne šole je, da učencem posreduje osnovna znanja, ki se le redko spreminjajo, zato ni razloga, da ne bi učbeniki ostali v uporabi več let (učbenik za matematiko, ki po dveh letih ni več dober, ni bil dober nikoli). Sistem učbeniških skladov ima tudi slabosti, ki pa jih je treba kritično primerjati s prednostmi. Pri vrednotenju predloga, naj bi vsak učenec dobil vsa gradiva v trajno last, se je gotovo treba vprašati, koliko učencev bo uporabljalo učbenike iz preteklih let šolanja in pri katerih predmetih. Obstaja realno tveganje, da bi se na odpadu znašle ogromne količine enkrat rabljenih, praktično novih učbenikov.

Tako pri oblikovanju kot pri vzdrževanju učbeniške politike bi morale imeti aktivnejšo vlogo ministrstvo za šolstvo. Ministrstvo bi moralo v dialogu z deležniki, predvsem stroko in učitelji praktiki, jasno definirati, kakšna gradiva slovenski šolski prostor potrebuje (tako v smislu vsebine kot kakovosti) in vzpostaviti sistem, ki bi dovoljeval vstop na trg samo gradivom, ki bi izpolnjevala postavljena merila. Za to so potrebni jasno definirani kazalniki kakovosti in pravila recenzije. S tem, ko bi ministrstvo jasno postavilo zahteve, bi bili tudi potencialni ponudniki postavljeni v enakovreden položaj. Verjetno je na mestu tudi razmislek o sistemu napredovanja učiteljev, ki precej spodbuja pisanje učbenikov. To je bilo potrebno ob uvedbi devetletke, zdaj pa verjetno tudi nekoliko prispeva k enemu od »P«-jev (preštevilno). Tudi ta vidik kaže, da se je treba problema lotiti celovito.

Menimo, da bi si pri razmisleku o alternativnih načinih oskrbe z učbeniki zaslužil temeljito evalvacijo tudi model, ki je bil že večkrat predlagan (tudi v Svetu praktikov pred 8 leti). Gre za predlog, da bi ministrstvo, pristojno za šolstvo, nastopalo kot naročnik učnih gradiv (tako bi lahko določalo vrsto, vsebino in kakovost). Odzvali bi se lahko sami avtorji ali pa založbe. Naročnik bi izbral najboljše izdelke in odkupil vsebino. Kontrola nad kakovostjo in ceno bi bila zagotovljena, avtorji, založniki in tiskarji pa bi imeli na razpisih enake možnosti.

V vsakem primeru pa mora biti učbeniška politika oblikovana tako, da bo zagotovila enake možnosti ne samo ponudnikom (založnikom), temveč predvsem učencem, ki bi morali imeti, ne glede na socialne okoliščine, vsi enako možnost dostopanja do kakovostnih učnih gradiv.

4. Predlogi umestitve e-učbenikov, e-gradiv v vzgojno-izobraževalni proces

Osnovno stališče staršev:

- 1. E-gradiva ne smejo izpodriniti klasičnih tiskanih gradiv.**
- 2. E-gradiva naj bodo dopolnitev h klasičnim gradivom (avdio in video posnetki, interaktivnost).**
- 3. Uvajanje e-gradiv naj bo postopno in sprti evalvirano.**

Obrazložitev:

Starši doslej nimamo skoraj nič izkušenj z e-gradivi. Poznamo spletne učilnice, ki smo jih v preteklosti že podprli. Z velikim zanimanjem spremljamo dogajanje po svetu, npr ekstremno usmeritev Južne Koreje, ki je že leta 2011 napovedala zamenjavo vseh klasičnih učbenikov z e-učbeniki in opremljanje učencev z elektronskimi tablicami.

Zavedamo se, da so e-gradiva dejstvo in da se bo njihova uporaba v prihodnje povečevala. A živimo v realnem in ne v virtualnem svetu, zato menimo, da e-gradiva nikakor ne smejo izpodriniti klasičnih gradiv. Raziskave kažejo, da je učenje z ekrana manj kvalitetno: pomnjenje je slabše, informacija postane sama sebi namen in ne izhodišče za razmišljanje, obstaja tveganje za razvoj odvisnosti od "brskanja". Zaskrbljujoča sta tudi možen zaviralen vpliv e-gradiv na grafomotoriko, s katero je tesno povezan nevrološki razvoj, ter negativen učinek računalnika na zdravje in počutje (obremenitev oči, glavobol).

Koristnost uporabe e-gradiv v osnovni šoli vidimo predvsem v otrokovem privajanju na delo z računalnikom ter spoznavanju, da računalnik ni igrača temveč delovni stroj, ki je v današnjem času nepogrešljiv domala na vseh področjih. E-gradiva naj bodo po našem mnenju dopolnilo h klasičnim učbenikom in naj omogočijo dodatne načine učenja, ki jih tiskano gradivo ne omogoča (interaktivnost, animacije, video, avdio...). Na tak način se bodo e-gradiva in klasična gradiva med seboj bogatila in ne siromašila.

Menimo, da je pri uvajanju e-gradiv nujna postopnost. Najprej je treba analizirati izkušnje drugih držav z e-gradivi in evalvirati dosedanje uporabo le-teh v Sloveniji. Na osnovi tega je treba narediti načrt uvajanja e-gradiv v več korakih. Pred vsakim naslednjim korakom je potrebno že izvedeni del načrta evalvirati in na osnovi ugotovitev evalvacije načrt po potrebi popraviti. Tako bi postopno dosegli optimalni delež in obliko e-gradiv ter ugotovili, pri katerih predmetih je uporaba e-gradiv smiselna, pri katerih pa je morda ustrežnejše klasično gradivo. Če se bomo brezglavo prepustili stihiji, lahko mladim generacijam naredimo nepopravljivo škodo. Škodo pa lahko naredimo tudi, če bomo pretirano zadržani, ker jih bodo vrstniki iz drugih okolij morda preHITEVALI.

Vsebinsko podoben pristop do vprašanja e-gradiv, kot ga zagovarjamo starši, priporoča tudi Revizijsko poročilo, le da so tam priporočila nekoliko drugače razporejena in formulirana. Posebej pa želimo poudariti, da za e-gradiva še bolj kot za klasična (pri prejšnji točki smo to že omenili) velja, da mora biti dostop do njih zagotovljen vsem učencem, ne glede na to ali so njihovi starši računalniško pismeni ali ne, ne glede na to ali imajo doma dostop do medmrežja in tudi ne glede na to ali imajo doma strojno opremo ali ne.

Sklep

Upamo, da bo ta dokument skupaj z dokumenti, ki jih bodo prispevali drugi člani DS za učbenike pri MIZŠ, pripomogel k celovitemu reševanju problema učnih gradiv. Pričakujemo, da bo MIZŠ pristopilo k problemu premišljeno in vključilo v nadaljnje delo širok krog deležnikov ter s tem zagotovilo odpravo vseh petih »P«-jev pri njihovem izvoru: »preobsežno« in »prezahtevno« pri učnih načrtih, »predrago«, »preštevilno« in »pretežno« pa z vzpostavitvijo trajnega in trajnostnega sistema oskrbe z učnimi gradivi.

Zveza aktivov svetov staršev Slovenije

prof. dr. Anton Meden, predsednik